

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE

(The Journal of Conservative Thought)

3 Aylık Düşünce Dergisi

Yıl/Year: 2 Sayı/Issue: 7 Kış/Winter 2006

ISSN 1304-8864

Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Orient Yayıncılık kuruluşudur.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN İKTİSADİ VAZİYETİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

*

*Abdülkadir Buluş**

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük bir beylikten imparatorluk haline nasıl dönüştüğüne ilişkin tartışmalar çerçevesinde, bu dönüşümün iktisadî temellerine ilişkin olarak Akdağ (1949)'ın ve İnalçık (1951)'ın Akdağ'ın makalesine cevabı ele alınmaktadır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük bir beylikten imparatorluğa dönüşümünde etkili olan iktisadî olaylar ve olgular belirlenmektedir. Daha sonra teorik bir temel üzerinde, bu dönüşümde yer alan diğer sosyo-kültürel ve siyasî faktörlerle birlikte bu dönüşümün tek faktörden ziyade çok faktörlü bir analizle anlaşılabilceği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı İktisat Tarihi, Türk İktisat Tarihi, Osmanlı Ekonomisi.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü.

GİRİŞ

Tarih yazımı açısından Osmanlı Devleti ile ilgili araştırmaların üç ana başlık altında incelendiğini söylemek mümkündür. Bunlar:

- a. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve büyümesi
- b. Klasik çağda üretim biçimi ve kurumsal yapısı
- c. Dönemleri (periodisation) ve özellikle de XIX. yüzyılda uğradığı dönüşümün niteliği sıralanabilir. (TİMUR, 1986, 75)

Bunlardan birincisinin yani Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna etki eden olayların belirlenmesi, Osmanlı gibi üç kıtaya yayılmış bir medeniyetin anlaşılabilmesi açısından bir zarurettir. Bu anlamda kuruluş ve gelişim aşamasında Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal ve iktisadî yapısının bilinmesi gerekmektedir. Osmanlı'nın kuruluş ve gelişmesinde etkili olmuş olan iktisadî olayların, Osmanlı'nın kuruluşuna ilişkin diğer görüşlerin ortaya koyduğu bir çerçevede belirlenmesi çalışmamızın ana izleğini oluşturacaktır.

AMAÇ VE METOD HAKKINDA

Mustafa Akdağ'ın *Bellekten* dergisinde yayınladığı bir makale* ve bu makaleye Halil İnalçık'ın getirdiği tenkid** çerçevesinde, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti"nin ne olduğunu anlamaya yönelik bu çalışma, "Kuruluş Döneminde Osmanlı'nın İktisadî Vaziyeti" hakkında yeni bir şeyler ilave etmekten ziyade, bu iki makale arasında bir karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır. Bu karşılaştırma yapılırken, yeri geldikçe, konuyla ilgili diğer kaynaklara da müracaat edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyetini karşılaştırmalı bir bakış açısıyla anlamaya yardımcı olabilecek bir senteze ulaşmaktır.

* Mustafa AKDAĞ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", *Bellekten*, Cilt: XIII, Sayı: 51, Temmuz 1949, (ss.497-571)

** Halil İNALCIK, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tedkik Münasebetiyle", *Bellekten*, Cilt: XV, Sayı: 60, Ekim 1951. (ss.629-690).

Bu çalışmada makalenin İnalçık'ın, Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, künyeli çalışmasında yer alan tıpkı basımına atıfta bulunulmuştur.

Çalışmada izlenen metodu ise, Akdağ'ın makalesinde ortaya atılan iddialar verildikten sonra, İnalçık'ın itiraz ve değerlendirmelerinin, diğer kaynaklardan da faydalanılmak suretiyle belirtilmesi oluşturmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda etkili olan faktörlerin açıklayıcılığı sorununa kısaca değinilmektedir. Sonra, her iki makalenin içeriği tanıtılmaktadır. Daha sonra Akdağ'ın iddiaları ve İnalçık'ın cevabı ortaya konulup, en son olarak da genel bir değerlendirmede bulunulmaktadır.

TARTIŞMANIN ANA BOYUTLARI

Tartışma esas olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna yol açan âmillerin *ne olduğu* hususundadır. İnalçık, Akdağ'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunu birtakım âmillere bağlamasına ve özellikle de "Marmara İktisadî Ünitesi" faraziyesi ile ilişkilendirmesine karşı çıkmakta ve bu meselenin tek bir âmille izahının mümkün olmadığını ifade etmektedir.

İnalçık'ın ikinci olarak, Akdağ'ın Osmanlı para sistemindeki bozulmalara ilişkin tespitlerine katılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, tartışmanın Akdağ'ın makalesinde, Osmanlı'nın kuruluşunu iktisadî bir âmile dayandırarak ortaya attığı iddia etrafında geliştiği açıktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Etkili Olan Faktörlerin Açıklayıcılığı Sorunu

Osmanlı'nın ilk dönemine ilişkin araştırmaların önündeki en büyük engel, "anılan döneme ait yeterli kaynak olmayışı, olsa bile bunların doğruluğu ve geçerliği şüpheli bir vasıfta oluşu, bu döneme ilişkin varsayımları çoğaltıyor ve önlenemez" kılıyor olmasıdır (FAROQHI, 1993). Bu hususa Köprülü *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* başlıklı çalışmasında büyük yer vermiştir.

Bu mukayeseye geçmeden önce en başta, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu tek bir âmilden ziyade, iktisadî, sosyo-kültürel ve siyasî âmillerin etraflıca mukayesesi ile izahını yapan Fuat Köprülü'nün yaklaşımının daha açıklayıcı gibi görüldüğünü söylememiz gerekmektedir. Zaten günümüz sosyal bilim anlayışının ortaya koyduğu biçimde Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yönleri incelenirken, sadece tek faktöre dayalı izah tarzlarının açıklayıcılığının sınırlılığı öne sürülmekte ve herhangi bir konu incelenirken, multi-disipliner yaklaşımların daha açıklayıcı olduğu kabul edilmektedir. Örneğin Osmanlı'nın Kuruluşu inceleniyorsa, "bir toplumsal bilim olarak tarih için kuruluş döneminin en önemli meselesi hangi toplumsal, iktisadî ve demografik nedenlerle ufak bir beyliğin bu kadar hızlı bir biçimde genişleyebildiğini açıklamak olmalıdır. Böyle bir sorunun yanıtı da çeşitli

toplumsal bilimlerin yöntemlerinden ve tahlil araçlarından yararlanılarak" (PAMUK, 1990, 10) verilebilecektir.¹

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu gibi meseleler incelenirken, tek cepheli yaklaşımlar² *unilateral (tek yanlı)* açıklamalar olduğundan, nitelikleri itibarıyla muğlak olan tarihi gerçekleri ister istemez tahrif edebilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı'nın kuruluşunu açıklayan görüşlerin dayandırıldığı bazı kaynakların menkıbevî olmaları da ayrı bir problem olarak görülmektedir. XX. yüzyılın başlarında Mizancı Murat yazdığı Osmanlı Tarihi'nin başlarında, "Tarih-i Osmanî henüz yazılmamıştır" demek ve o ana kadar yazılmış tarihlerin "vukuat cetvellerinden ibaret" olduğunu ileri sürmekteydi. Gerçekten de Osmanlı tarihçilerinin eserleri Yahşi Fakih'in *Menakıb-ı Âli Osman*'ı ve Ahmedî'nin *İskendername*'si gibi "menakıpname"ler biçiminde süslü bir üsluba sahip metinlerdi. Osmanlı'nın kuruluşunu açıklama bakımından bizi ilgilendiren en önemlisi husus da, Osmanlı'nın kuruluş devrinde *vakavünistlik (tarih yazıcılığı)* diye resmî bir kurum olmamasıdır. Tarih yazıcılığının *Şehnameci* olarak adlandırılan belli kişilere verilerek kurumsallaşması Kanuni Sultan Süleyman döneminde yani daha geç bir dönemde olmaktadır (TİMUR, 1975, 73-74).

I. MAKALELERİN MUHTEVASI

Akdağ'ın makalesi;

A. Umumî Ekonomik Durum

B. İmparatorluğun Vergi Sistemi, şeklinde iki ana bölümden oluşmaktadır.

"Umumi Ekonomik Durum" bölümünde önce, 'Devletin Dünya İktisadî Nizamı İçindeki Yeri ve Kendi Ekonomik Bünyesi'nin Teşekkülü' kısmında, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve inkişafına dair ortaya attığı *Marmara İktisadî Ünitesi* nazariyesini delillendirmeye çalışan Akdağ, daha sonra Osmanlı Devleti'nin Para Rejimini inceleyerek; daha sonra inceleyeceği İmparatorluğun Vergi Sistemi ile bu para rejimindeki bozulmanın, dünya iktisadındaki değişmelerle beraber, İmparatorluğun geleceğini etkileyen en önemli unsurlar olduğunu savunmaktadır.

İnalçık'ın cevabî makalesi ise "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Müna-sebetiyle" başlığını taşır. Bu makale de Akdağ'ın makalesinden bir yıl sonra

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. PAMUK, 1990, ss. 9-14. İktisat Tarihinin yöntemi için bkz. Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1986, ss.38-40.

² Bu tür yaklaşımlar için bu çalışmanın sonundaki Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu açıklamaya yönelik görüşlere bakılabilir.

Belleter'de yayınlanmıştır. İnalçık, Akdağ'ın söz konusu makalesinin, o an için Osmanlı tarihinin hemen hemen hiç işlenmemiş bir bölümü üzerine bir inceleme olması yüzünden derhal dikkat çektiğini belirtir (İNALCIK, 1993, 139).

İnalçık'ın makalesi, Akdağ'ın fikirlerinden, özellikle *Marmara İktisadî Ünitesi* ve *Osmanlı Para Sisteminin Bozuluşu* hakkında olanlarına karşı ciddi itirazlarla dolu, ağır eleştirel bir üslupta yazılmış olduğu söylenebilecek bir içeriktedir. Ağırlıklı olarak Akdağ'ın makalesindeki ana konulara bağlı kalma zaruretinden dolayı pek de sistematik olmayan tetkikinde İnalçık, yer yer kendi de Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve inkişafının anlaşılmasına müteallik fikir yürütmelerde bulunur.

Her iki makale birlikte okunduğunda, her ikisinden de ciddi bilgiler elde edilmekte, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna yol açan faktörler hakkında merak duyulmaktadır. En önemlisi de, meselenin tek boyutlu izahlara dayandırılarak açıklanamayacağı kanaati zihinlerde belirlemektedir.

II. AKDAĞ'IN İDDİALARI VE İNALCIK'IN CEVABI

Akdağ'a göre, Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Bizans şiddetli bir par darlığı içinde ve Anadolu'nun Hristiyan çiftçi halkı ağır vergi yükü altında idi. Akdağ'ın atıfta bulunduğu W. Heyd'e göre buna yol açan şey, Garp'da sahil şehirlerinde doğan ve Şark'ta Garp ticaretindeki Bizans'ın aracılık rolünü üzerlerine alan kuvvetli bir *burjuvazidir* (AKDAĞ, 1949, 497).

1071'den sonra Anadolu'ya yerleşen Türkler ise, Haçlı savaşları sonrasında canlanan Doğu Akdeniz ticaretinden müstefit bir durumda, Şark mallarını Bizans'a ulaştırıyor ve canlı bir sosyo-ekonomik gelişme sergiliyordu. Akdağ, Türklerin ekonomik faaliyete meyyal olduğu kadar, siyasî faaliyete meyyal olmayışının siyasî muvaffakiyetsizliğe yol açtığını söylemektedir (AKDAĞ, 1949, 498). Öte yandan Doğu Akdeniz'deki bu iktisadî canlılıktan müstefid olamayan Bizans'ın daralan Anadolu hudutları etrafında, komşu olan Rum ve Türklerin ekonomik münasebetleri neticesinde, Rumlarla Türkler arasında kendiliğinden *Marmara İktisadî Ünitesi* doğduğunu savunmaktadır (AKDAĞ, 1949, 499).

Akdağ, bu iktisadî ünitenin oluşumuna mani olabilecek hiç bir sun'î ve zorlayıcı siyasî ve askerî irade olamayacağını ve ünitenin belirleyici unsurunun Türkler olduğunu söylemektedir. Türklerle Rumların münasebetleri sadece ekonomik değil, sosyal boyutları da olan münasebetlerdir. Akdağ'a göre bu aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşuna zemin hazırlayan sosyo-ekonomik bir unsurdu (AKDAĞ, 1949, 499-500).

Balkanlar'a gelince, Akdağ'a göre, Bizans'a ekonomik açıdan bağlı Balkan memleketleri de bu ünite ile zoraki münasebet kurmak durumunda idi. Marmara İktisadî Ünitesi'ne Rumların tek taraflı mecburiyeti yanında, Türkler Rumlarla münasebet tesis etmese de, ekonomik açıdan kendine yeterli bir durumdaydı (AKDAĞ, 1949, 500).

Gerek bu iktisadî bağıllık, gerekse Rum halka yüklenen vergilerin ağırlığı, Latin zulmü ve çeşitli siyasî entrikalarla Bizans'tan soğumuş bulunan Rumlar, bir Türk istilasını memnuniyetle karşılayacak oldukları gibi, buna karşı koyacak bir hâlet-i ruhiyede de değillerdi (AKDAĞ, 1949, 501). İnalçık, başka bir yerde (AKDAĞ, 1949, 504) kaçan, yaralanan veya esir edilen Rumların boşalttığı yerlere iskan olunan Türklerden bahsedildiğini belirtmekten kendini alıkoyamamaktadır (İNALCIK, 1993, 142).

Bu iktisadî ünite, XIV. asrın başından itibaren, yani Latin Prenslüklerinin Müslümanlar tarafından yıkılışı, Papa'nın Müslümanlara karşı koyduğu ticaret ambargosu ile Garp-Şark ticaretinin hayli zorlaşması nedeni ile tüm Anadolu üzerinde bir hakimiyet kazanmıştır. Halbuki Avrupa, bu ambargodan önce Akdeniz ticaretinin gelişmesiyle birlikte büyük paralar basmaya başlamıştı. Ancak, Papalığın Memluklar'a ambargo koymasından sonra Akdeniz ticaretinde bir gerileme görülmeye başlandı (TABAKOĞLU, 1986,187). Papa, bu ambargoyu askerî gücünün kaynağı ekonomik gücüdür diye düşündüğü Memluklar'a karşı altı yıl boyunca uygulamıştır. Bunun sonucunda Akdeniz'in tüccar kentleri Doğu Akdeniz yerine Uzak Doğu ile ticarete başlamışlardır. (SAHİLLİOĞLU, 1978-79,10)

Garp-Şark ticaretinde daralmanın bir diğer önemli sonucu, bu ambargo ile İtalya ve Felemenk'te önemli bir sanayi burjuvazisinin gelişmesi nedeniyle Batı'nın Doğu'ya olan özellikle mamul giyim maddesi bağımlılığının veya ihtiyacının azalmasıyla Şark'tan sadece hammadde ve hububat alır hâle gelmesiydi. Bu ise şark ticaretine aracılık eden Anadolu'da kervan ticaretinin sadece Anadolu'nun ihtiyaçlarıyla sınırlanması demekti (AKDAĞ, 1949,503). Akdağ, her ne kadar böyle demektedir ise de, o devirlerde Garp-Şark ticaretinde bu denli bir daralmanın olmadığı söylenebilir.³ Nitekim, Claude Cahen, "Türk fetihleri dönemindeki savaş durumunu izleyen genel kargaşalığın bütün ticareti durdurmuş olması mümkündür, ama elimizde bunu ka-

³ Öte yandan ambargonun ticareti azaltıcı etkisini vurgulayan Akdağ, aynı makalede, "Türkiye için büyük ehemmiyeti olan Ankara sof sanayi çıkardığı kumaşları umumiyetle Bizans'a ve Bizans üzerinden Balkanlara, hatta Lehistan, Avusturya ve Venedik'e sevk ediyordu" (AKDAĞ, 1949, 503) diyerek ambargonun sanıldığı kadar etkili olmadığını ortaya koymaktadır. İnalçık bu fikrin bir mesnedi olmadığını söylemekte ve Akdağ'ın bu iddiayı Marmara İktisadî Ünitesi tezini desteklemek için kullandığını savunmaktadır (İNALCIK, 1993, 143).

rutlayan belgeler yok" demektedir. Cahen, tam aksine "eğer onüçüncü yüzyılın başlarına ve özellikle Constantinopolis'nin Latinlerin eline geçmesiyle bütün pazarların alt üst olduğu döneme bir göz atacak olursak bu durumun tam karşıtı olarak Türk istilalarının ticaretin gelişmesine yol açtığını görüyoruz" şeklinde bir görüş beyan etmektedir (CAHEN, 1984, 167). Yine Akdağ'ın bu görüşü ile çelişen bir değerlendirme Gordlevski'ye aittir. Gordlevski Anadolu'ya o devirlerde dört bir yandan mal geldiğini, ancak Avrupa'nın da Anadolu'dan başta dokuma mamulleri olmak üzere, aynı zamanda diğer sanayi malları da satın aldığını belirtmektedir (GORDLEVSKİ, 1988, 222). Halbuki Akdağ, Batı'da bir sanayi burjuvazisinin oluştuğunu bu nedenle de Şark'tan sadece hammadde ve hububat alır hâle geldiğini belirtmekteydi (AKDAĞ, 1949, 502-504).

Öte yandan bu durum ve Moğollar, Anadolu'da siyasî birliği zayıflatırken, Marmara Ünitesi'nde Osmanoğulları'nın hakimiyeti güç kazanmakta ve yarı göçebe aşiretler akın akın Osmanoğulları'na katılmaktaydı (AKDAĞ, 1949, 503).

Osmanoğulları'nın bu güçleniş devirlerinde ciddi bir iktisadî kriz olduğuna dair göstergeler bulunmaktaydı. Marmara'nın doğusundaki mamur Bizans şehirlerinin fethi sırasında Bizanslıların çatışmalarda ölmesi, kaçması, esir olması veya mallarının müsâderesi dolayısıyla boşalan şehirleri Anadolu'dan gelen unsurlarca (halk, ulema, ahi şahsiyetleri ve tarikat şeyhleri) hemen dolduruluyordu. Bu unsurlardan özellikle Ulema, Abdal ve Tarikatlara bağlı unsurların, Osmanlı Devleti'nin batıya doğru genişlemesindeki büyük rolünü belirten Barkan da bu hususa işaret etmektedir.⁴

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki fetihleri ile gereksinim duyulan bürokratik, savaşı ve dinî personel ihtiyacı, eski Selçuklu kadrolarından ve Anadolu'dan pek çok insanın buralara yerleşmesine yol açıyordu. Bu insanların Anadolu'nun dört bir yanından gelişi nedeniyle, beylikler birer birer sönüp gitmişlerdir (AKDAĞ, 1949, 505). İncelik ise, Anadolu'ya yerleşen yarı-göçebe halkın, İran ve Orta Asya'dan gelen ve Balkanlara yerleşen unsurlar olduğunu söylemektedir. (İNALCIK, 1993, 150-151)

Osmanlıların gerek Balkanlarda fazlaca mukavemetle karşılaşmaması gerekse de, yeni Osmanlı nizamının eski Hristiyan feodalizminden üstün oluşu ile beraber, bu semaların Marmara İktisadî Ünitesi'ne bağlılıklarının da mühim bir rol oynadığını söyleyen Akdağ, Marmara İktisadî Ünitesi'nin ar-

⁴ AKDAĞ, 1949, ss. 503-504. Ayrıntılı bilgi için bkz., Ömer Lütfi BARKAN, *Kolonizatör Türk Derişleri*, Hamle Yay., (Basım Tarihi Bilinmiyor)

tık, "Osmanlı Memleketleri Büyük İktisadî Ünitesi" şeklinde mütalaa edilmesinin gerekliliğinden bahseder (AKDAĞ, 1949, 506).

Yukarıda özetlenmeye çalışılan Akdağ'ın bu nazariyesine İnalçık şu bakımlardan karşı çıkmaktadır.

İlk önce İnalçık, Akdağ'ın yıkılan Bizans ve Selçuklu Devletlerinin iktisadî bünyelerindeki değişikliklerle, Osmanlı Devleti'nin doğduğu zamanki iktisadî şartlar hakkında kat'î hükümlere varmasını, bu hükümlere dayanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun Doğu Akdeniz'deki iktisadî tahavvülâtın bir neticesi gibi tahayyül etmesini cesaretli bir tutum olarak değerlendirmekte, ancak doğrudan doğruya önemli kaynaklar üzerinde uzun incelemeler yapılmadan bu gibi nazariyeler sürmesini, araştırmacı tasavvurunun dışında görmektedir (İNALCIK, 1993, 139-151). Gerçekten de İnalçık'ı destekleyen bazı bilgilere sahibiz. Orta Çağ'ın son dönemlerindeki durgunluk veya durağanlık genel olarak bir nüfus azalışı ile beraber görülmüştür. Nitekim İbn-i Batuta seyahatnamesinde orta çağın bu son dönemlerinde Anadolu'nun çok ucuz olduğunu söylemektedir ki, bu da Anadolu da malın çok, nüfusun az olduğunu ifade eder (SAHİLLİOĞLU, 1978-79, 7; İNALCIK, 1993,141; AKDAĞ, 1949, 504). Bu durgunluk, Avrupa için geçerli olduğu kadar kısmen Doğu Akdeniz ve Anadolu için de geçerlidir. 14. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'da vuku bulan kıtlıkların benzeri Anadolu'da da görülmüştü. Nüfus azlığından kaynaklanan bir talep ve fiyat düşüklüğü olduğu bilinmektedir (GÜRAN, 1993,45; TABAKOĞLU, 1986,105). Bu durumda gerçekten de Akdağ'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu, Doğu Akdeniz'deki iktisadî bir takım tahavvülâtın bir neticesi olarak değerlendirmesi sakıncalı görünmektedir.

İnalçık her şeye rağmen mütenakız hükümler ihtiva etmedikçe böyle bir teorinin yine de faydalı olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte, bu tenakuzları gösterip, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu sadece iktisadî âmillere bağlamanın çok iddialı olacağını savunmaktadır (İNALCIK, 1993, 142).

İnalçık'a göre, "Osmanlı Beyliği iktisadî inkişafını herhalde esas itibarıyla, göçebe-yerleşik mübadele sistemine borçlu olmamalıdır. Orhan Bey zamanında beylik oldukça geniş bir bölgeye yayılarak Bizans'ı istihlaf ettiği ve Şark-Garp ticaret yolları üzerinde yerleştiği zamandır ki, bu iktisadî gelişme kendisini göstermiştir. Orhan'ın Cenevizlerle anlaşması ve kendi adına para bastırması, Bursa'daki ilk büyük bedesteni yaptırması, bu gelişmenin ilk alametleridir." (İNALCIK, 1993,148-149).

İnalçık, özellikle Akdağ'ın Marmara İktisadi Ünitesi ile Balkanlar arasında kuvvetli bir iktisadî faaliyet olmasına dair delillerinin zayıflığına vur-

gu yapmaktadır. XIV. asırda Anadolu'nun iktisadî bir gerileme içerisindeyken, aynı zamanda Suriye-Anadolu-Balkanlar arasında faaliyeti genişleyen bir kervan yolunun olduğuna dair delilin zayıflığına ve Balkanlar için önemli merkezlerin hep Trakya'da ve Ege, Karadeniz ve Akdeniz'deki limanlar olduğuna işaret etmektedir. İnalçık, Akdağ'ın "öyle sanıyoruz ki, Irak, Suriye ve İran istikametlerinden gelerek, Anadolu'yu bir baştan, bir başa geçtikten sonra, Bizans'a ve oradan Balkanlara geçen ve en önemli işi de Şark mallarını buralarda satmak olan bu istikametteki kervan ticareti eskisine nazaran 14. asırda çok daha kuvvetlenmiş bulunuyordu" (AKDAĞ, 1949,500) görüşünün bir tenakuz teşkil ettiğini belirtmektedir (İNALCIK, 1993, 148). Gerçekten de Akdağ, bir yandan Anadolu'da bir durgunluk olduğundan bahsederken öte yandan Anadolu'nun Suriye-Anadolu-Balkanlar arasında faaliyeti genişleyen bir kervan yolu üzerinde bulunduğundan, Rumeli'yi Anadolu'ya bağladığını söyleyerek tenakuza düşmekte ve "Marmara İktisadî Ünitesi" nazariyesinin önemli önermelerinden birine temel sağlamış olmayı hedeflemektedir, denilebilir.

Anadolu-Garp ticaretinde Anadolu'nun hammadde veren, karşılığında da Avrupa ülkelerinden mamul mal alan durumunun ve Avrupa'nın sanayideki belirgin üstünlüğünün 18. yüzyılın ikinci yarısında Sanayi Devrimi ile ortaya çıktığı bilinmektedir.⁵

Akdağ'a Göre Marmara İktisadî Ünitesinin Dünya Ekonomisi İçindeki Durumu

Akdağ, Bizans'ın ortadan kalkması ile beraber, esasen sanayide gelişen Avrupa'nın eskisi gibi Bizans sınırlarında ticaret yapamadığını ve Şark mallarıyla rekabet edemediğini öne sürmektedir. Akdağ'a göre, eskiden beri Anadolu'da revaçta olan Hint ve Şark malları hakimiyetini, Osmanlı İmparatorluğu devrinde de sürdürüyordu (AKDAĞ, 1949, 507). Bu fikrin, yukarıdaki Osmanlı-Avrupa ticaretinin yapısına ters bir tezat olduğu açıkça bel-

⁵ Immanuel Wallerstein'in başını çektiği *Dünya Ekonomisi veya Sistemi* ekolünün temel görüşü, dünyadaki hakim ekonomik ülkelerin *merkezi* olduğu ve diğer ülkelerin *periferi-çevre* ülkeler olarak bölündüğü ve merkezin çevreden hammadde alıp; karşılığında mamul mallar satmalarına dayalı bir uluslararası işbölümünden oluşan bir sistemi açıklamaya yöneliktir. Dünya Ekonomisi veya Sistemi teorisyenleri bu ilişkinin dünyanın büyük bir kısmı üzerinde bu görünüm altında işlemeye başladığı tarih olarak 18. yüzyılın ikinci yarısını vermektedirler. Osmanlı Devleti'nin dünya sistemine katılışına ilişkin olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Immanuel WALLERSTEİN-Hale DECDELİ-Reşat KASABA, "The Incorporation of The Ottoman Empire into The World Economy", *The Ottoman Empire and The World Economy*, ed: Huri İslamoğlu-İnan, Cambridge University Press, 1987.; Immanuel WALLERSTEİN, "The Ottoman Empire and The Capitalist World Economy: Some Questions for Research", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Der: Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara, 1980.

lidir. Akdağ'a göre bunun nedeni ise, Şark'ın Osmanlı toplum zevkini yakalayabilmesi, ucuz emek ve hammadde ile Batıdan daha ucuza mal satmasıydı. Öte yandan da Türklerin Batılılarla kara ve denizde sık sık harpleri de, bu Şark-Garb ticaretini güçleştirmekte idi, demektedir (AKDAĞ, 1949,508).

XV. asrın nihayetine kadar, Osmanlı Avrupa'ya hammadde vermekte, aldığı gümüşü ise şarktan aldığı mamullere vermekte, yani bir nevi aracılık yapmakta idi. Şark ise Osmanlı'dan pek bir şey almamaktaydı. Osmanlılar ise Batıya, Akdağ'a göre, hesaba katılır miktarda bazı mamuller (deri eşya, ipekliler, halı, kumaş boyası, madeni eşya v.b.) ihraç etmekteydi (AKDAĞ, 1949,508).

Sonuç olarak Akdağ'a göre, "Osmanlı Büyük İktisadî Ünitesi"nin kendi kendini tamamlama kabiliyeti:

1. Madenlerde kendi kendine yetme ve devrine göre gelişmiş harp sanayii,
2. Şark'dan gelenlere rağmen gelişmiş dokuma ve deri sanayii,
3. Zirai mahsullerde kendi kendine yeterlidir. Bunların varlığı Marmara İktisadî Ünitesi'nin ortaya çıkışı için gerekli şartlardı (AKDAĞ, 1949, 508-509).

Akdağ'a göre Osmanlı'nın Şark ve Garb ticaretindeki aracılık (batı için hammadde ve hububat, doğu için altın-gümüş kaynağı olması) durumunun neticeleri ise şunlardı:

Evvla Şark malları, memleketin altın ve gümüşünü götürme dışında, yerli sanayinin gelişmesinin ve çeşitlenmesini önlüyordu. Büyük esnaf korporasyonları da bu duruma ses çıkartmıyordu. Ne zaman ki, altın-gümüş sıkıntısı XVI. asır ortalarında başlar, o zaman Şark'a altın-gümüş çıkışı yasaklanır ve mal getirenin mal götürmesi prensibine geçilmişse de çok geç kalmıştır (AKDAĞ, 1949, 510).

Batı ile ticarete ise, Yıldırım Beyazıt'ın misilleme olarak Batı'ya uyguladığı hububat ve at ambargosu ile Batıda artan nüfus ve gelişen sanayiye bağlı olarak, artan zahire ve hammadde ihtiyacı nedeniyle, Batı yüksek fiyatla zahire ve hammaddeyi bilhassa kıyılardaki Anadolu şehirlerinden alıp götürdü. Bu durum o sırada daralan tarımsal üretim nedeniyle İstanbul, Edirne gibi şehirlerde dahi kıtlığa yol açınca ve sof iplikler gibi hammadde-lerin kıtlığı esnafın şikayetlerini arttırınca devlet, uzunca bir Batı'ya çıkışı yasak hammadde ve zahire listesi yayınladı. Yıllar geçtikçe bu listeyi genişletmek dışında ciddi bir iktisadî politika tedbiri uygulanamadı (AKDAĞ, 1949, 511-512).

A. Buluş: Osmanlı'nın İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tartışma

Akdağ'a göre bu durum, bir yandan Şark'a altın-gümüş ihracı yasaklanırken, öte yandan yerli sanayiye sendeleten Avrupa hammadde alımı Anadolu'yu Şark mallarına muhtaç etmekteydi (AKDAĞ, 1949,513).

Akdağ, XV. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan para darlığının nedenini net olarak açıklamamakta (İNALCIK, 1993, 159), sadece müthiş bir para darlığından söz etmektedir. Bunun sonucu tağşişin arttığı ve para değerinin azalıp, fiyatların da artışının İmparatorluğun kaderine tesir eden ve ileride anarşiye yol açan bir faktör olduğunu söylemektedir. Akdağ'ın "1450'de ve 1477'de kesilen akçeler mukayese edilirse denilebilir ki, İstanbul'un Fethi arifesinde devletin malî durumu iyi değildi. Çünkü o zamanın akçesi 1477'dekine göre üçte bir kıymet düşüklüğü gösteriyordu. Fatih'in hayli uzun olan hükümdarlığı sırasında, akçenin yavaş yavaş kıymetlendiği görülmekle beraber eğer meskûtat kataloğu bizi aldatmuyorsa 1475'de vezninin yeniden düştüğü anlaşılıyor demektir; iki sene sonra, yani 1477 (882)'de, "Cedid Akçe" 100 dirhemden 280 esası üzerine kesildiğinden, devletin malî durumu düzelmiş olarak görülüyor." (AKDAĞ, 1949, 517) görüşü tashihe muhtaç gibi görünmektedir. Zira Akdağ'ın meskûtat katalogu hakkında yanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü elimizdeki kaynaklara göre, Fatih'in hükümranlığı süresince akçenin değerlerinde sürekli bir azalış görülmektedir. Mesela, Sahillioğlu'na göre, 1460 yılında yüz dirhem saf gümüşten 330 adet (akçe başına düşen gümüş 0,931 gr.), 1480 yılında 400 adet (0,768 gr.) akçe kesilmekteydi (SAHİLLİOĞLU, 1978-79, 71). Yine Tabakoğlu'nun bu konu hakkında verdiği rakamlar da Akdağ'ın bu görüşünde yanıldığı göstermektedir. Çünkü, Tabakoğlu'na göre 1451 yılında 4,625 Kırat olan akçenin ağırlığı, 1481'de 3,604 Kırat olmuştur. Bu da Fatih'in devrinde akçenin değer kazandığının söylenemeyeceğini ispatlamaktadır (TABAKOĞLU, 1986, 294).

İnalçık'a göre ise para darlığı o zamanlar sadece Osmanlı'da değil Avrupa'da da yaşanmaktaydı (İNALCIK, 1993,160). İnalçık Osmanlı'da fiyat artışlarının görüldüğü veya kronikleştiği XVI. yüzyılın ortalarından sonraki dönemde, Amerika'nun keşfinden sonra Avrupa'da artan altın-gümüş miktarının fiyatları yükselttiğini ve bu durumun Osmanlı fiyat hareketlerini etkileyen önemli bir âmil olduğunu söylemektedir. Ona göre, 1584 Devalüasyon, Amerikan altın-gümüşünün Osmanlı'yı istilasının sonucudur (İNALCIK, 1993, 162-163).

Akdağ'ın Şark malları karşılığı altın-gümüş çıkışını yanlış yorumladığını söyleyen İnalçık, Osmanlı'da altın-gümüşün bol olması nederi ile İran ve Şark'da az olması nedeniyle Osmanlı'daki ucuz gümüş ve altının doğuda

pahalıya satılmasının kârlılığı nedeniyle böyle bir maden çıkışı olduğunu söylemektedir (İNALCIK, 1993,165).

İnalçık, Akdağ'ın paranın taşıması ve kalpazanlıktan Yahudileri⁶ sorumlu tutuşunun yanlış veya eksik bir değerlendirme olduğunu, asıl faktörün devletin sık sık eski gümüş toplayıp bunları taşıyıp aradaki farktan gelir elde etmek için tekrar piyasaya sürmesi olduğunu söylemektedir.⁷

III. GENEL DEĞERLENDİRME

Mustafa Akdağ'ın bir makalesi ve bu makaleye Halil İnalçık'ın cevabını ana hatları ile verdikten sonra, bu çalışmada varılmak istenen hedef olan terkihi düşüncenin ne olacağı aşağı yukarı ortaya çıkıyor. Bu da şudur:

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu'na yol açan âmiller, sosyo-kültürel, siyasi ve iktisadîdir. Dolayısıyla bu âmillerden birine dayalı açıklamaların meselenin anlaşılması için yeterli olmadığı açıktır.

Dünya tarihi bize büyük devletlerin ve imparatorlukların oluşması için, merkezî bir devlet otoritesi ile uygun ticaret politikalarının var olması gerektiğini göstermektedir. Bu anlamda denilebilir ki, birden fazla siyasi otorite, örneğin aşiretlerin her birinin kendi siyasi otoriteleri durumu varsa, belirli bir coğrafi bölge üzerinde ticaretin kontrolü aşiretlerin siyasi güçlerine bağlı olarak parçalanmakta ve daha dar ölçekli pazarlar oluşmaktadır. Bu anlamda, merkezî bir unsur siyasi otoritesini diğerlerine kabul ettirebildiğinde, pazar hacim olarak büyümekte ve ticaretten doğan kazançlar artmaktadır. Artan kazançlar ticaretin belli politikalarla yürütülmesi zarureti doğurmaktadır ve duruma göre ticarete müdahale, duruma göre de serbest ticaret ağırlık kazanmaktadır.

Bu analizi Osmanlı'nın kuruluş zamanlarına uyarladığımızda ise, Osmanlı Beyliği ile diğer beyliklerin mücadele ve rekabet ettiklerini; bu mücadele ve rekabetten Osmanlıların galip çıktığını söyleyebiliriz. Osmanlı Dev-

⁶ "...Şimdi tamamıyla bir altın ve gümüş karaborsacılığı olan ve halk ile devlet hazinesi zararına mahdut bir takım yahudiler ve onlarla birlikte hareket eden mültezim ve eminler...". (AKDAĞ, 1949, 523)

⁷İNALCIK, 1993,185.Bu olay iktisat tarihinde *Fiyat Devrimi* olarak bilinmektedir. Bu olay, 16. yüzyılda Avrupa'da artan altın-gümüş rezervleri yanında, bununla eş anlı olarak görülen nüfus artışı karşısında mevcut üretim artırılamadığından dolayı özellikle gıda mallarının fiyatlarının artması biçiminde görülmüştür. Avrupa'daki olayın Osmanlı'ya etkisi, Avrupa'da yetersizliği çekilen zahire ve hammadenin altın-gümüş karşılığında Osmanlı topraklarından karşılanması nedeni ile bir müddet sonra Osmanlıda da fiyatların yükselmesi biçiminde olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi BARKAN, "XV. Asrın İkinci Yarısında Fiyat Hareketleri", *Bellekten*, Cilt:XXXIV, Sayı:136, 1970.

leti merkezleşme noktasında ise, bazen hakimiyetini artırma bazen de güç paylaşımı yapmak politikalarını zaman ve zemine göre uygulamıştır. Merkezî otoritesini güçlendirmek için ise diğer dinlerden olanlara azamî hoşgörü göstermek ve diğer mirasçısı olduğu devletlerin geleneklerinden yararlanmaktan ibaret *adalet*e dayalı bir devlet felsefesi ile yürütmüştür. Bu anlamda, Osmanoğulları'nın güçlerini artırırken izledikleri ticaret politikaları da bu felsefenin izlerini taşımaktadır. (TOGAN, 2000, 61-63).

Bizi ilgilendiren Osmanlı'nın kuruluşunda etkili olan iktisadî faktörlerin ne olduğuna ilişkin olarak şimdiye kadar anlatılanlar ışığında şunlar söylenebilir:

1. Osmanlı Devleti'nin, kuruluş devrinde, hem Bizans hem de Balkanlarla ticarî ilişkileri bulunmakta idi. Bu ticarî ilişkiye yol açan asıl şey, Doğu Akdeniz ticaretine aracılık eden unsurların ağırlıklı olarak Türkler olmasıdır. Akdeniz ticaretinin aracısı konumuna gelmeden önce ise, Osmanlı iktisadî yapısı ağırlıklı olarak, göçebe aşiretler ile yerleşik kurucu unsurlar arasındaki ticarete dayalı olarak yürütülmekteydi. Balkanlarla gelişen ticarî faaliyetler ancak Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesini sağladığı Fatih Devri'nden sonra görülmüştür.

2. Devletin gelişim aşamasında ortaya çıkan paranın taşıdığı sorunu ise, 15. yüzyılda hem Avrupa'da hem de Osmanlı topraklarındaki altın-gümüş miktarının kıtlığından dolayıdır. Böyle olunca Osmanlı Devleti geliştikçe, artan para ihtiyacını karşılamak için çareyi mevcut altın-gümüş paralarının ayarını bozarak, daha fazla para kestirmekte yani taşıyıcı bulmuştur. Artan kamu yani devlet harcamalarının devletin olağan gelirleri dışında finanse edilmesinde tercih edilen sikke taşıyıcı olayı daha sonraki yüzyıllarda da, devlet maliyesi dara düştükçe yaygın olarak kullanılmıştır.⁸ Daha sonraki yüzyılda ise Amerika Kıtası'nın keşfinden sonra buralardan Avrupa'ya getirilen bol miktarda altın-gümüş, mevcut üretim sabitken fiyatların artışına yani "fiyat devrimi"ne yol açmıştır. Fiyat Devrimi sonucu Avrupa'nın artan gıda ve hammadde talebinin bir kısmı Osmanlı topraklarından karşılanmış ve bu da Osmanlı'da altın-gümüş miktarının artışıyla birlikte enflasyona yol açmıştır. Daha sonra ise, Osmanlı'da bol miktarda olan altın-gümüşün değeri görece olarak ucuzladığından, altın-gümüşün az, dolayısıyla pahalı olduğu İran ve Şark'a mal karşılığı altın-gümüş çıkışı gözlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin görece en yüksek refahı da bu dönemlerde yaşanmıştır.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Abdülkadir BULUŞ, 2002, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Mali Yapısı ve Tarhuncu Ahmed Paşa Bütçesi", *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, Mayıs-Haziran 2002, Yıl:8; Sayı:45, Ankara, ss.603-615.

3. Osmanlı Devleti kendine özgü iktisadî amacını ülke içerisinde mal bolluğunun sağlanması olarak belirlediğinden gerek *kuruluş* ve gerekse de *gelişim*-dönemlerinde ticaret politikalarını malî yaklaşıma göre düzenlemiştir. Ticaretten alınan vergilerin maliye bakımından önemi nedeni ile, ticareti kolaylaştıran önlemleri almıştır. Bu anlamda iç ticaretini daha yüksek, dış ticaretini ise daha düşük vergilemek suretiyle *Merkantilist* nitelikten uzak ana amacın ülkede mal sıkıntısına düşülmemesini temine yönelik, kendine özgü bir ticaret politikası uygulamıştır. Bu ticaret politikasının *gerileme* dönemlerinde devletin ekonomik çıkarları bakımından terse döndüğü ise bilinen bir gerçektir.⁹

İktisadi faktörler dışında ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile ilgili olarak şimdiye kadar ortaya atılan görüşlere bir göz atmakta fayda vardır. Böylece *Osmanlı Beyliği'nden İmparatorluğa* gidişi açıklamaya yönelik anlamlı bir çerçeve tamamlanmış olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Devrine Ait Görüşlerin Genel Bir Değerlendirmesi

Bu konu üzerinde Hammer, Wittek, Gibbons ve Fuat Köprülü'nün anlaştıkları tek nokta, Osmanlıların Selçuklu Devleti'nin Bizans'a karşı olan askerî sınır bölgesinde, yahut o dönemin ifadesiyle uçlarda ortaya çıktıklarını kabul etmeleri ve bu siyasî kuruluşun Osman Gazi'ye nisbetle *Osmanlı* adını almasıdır.

Hammer, eski Osmanlı rivayetlerini fazla araştırmadan aynen nakletmiştir. Hammer'e göre Osmanlılar ilk devlet düzenlerini kurarlarken Selçuklu müesseselerini aynen kopya etmişlerdir, fakat imparatorluk olduktan sonra, bu kez Abbasî Hilafeti ve özellikle eski İran İmparatorluklarını örnek almaya başlamışlardır. Fatih Devri içinde Bizans İmparatorluğu devlet teşkilatlanmasından etkilenildiğini söylemektedir (SEVİM-YÜCEL, 1989, 249). Hammer bir anlamda klasik Osmanlı Vakayinamelerinin izlediği yoldan ve onlardan yararlanarak hazırladığı *Osmanlı Devleti'nin Tarihi* eseri ile, Avrupalılarda Osmanlı Devleti'ne ilişkin hikayeleri destekleyen ve besleyen bir yöntem izlemiştir (WITTEK, 2000, 14-15).

Köprülü'ye göre, Gibbons ise, Osman Gazi ve çevresindekilerin, Bizans sınırında bulunan 400 çadırdan müteşekkil küçük bir Türkmen topluluğu iken İslamiyet'e geçtiklerini ve bu yeni dinin verdiği şevkle, uç bölgesinde İslamiyet'i yaymak için *Gaza* yaptıklarını ve bölgedeki Rumların kitle ha-

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet GENÇ, "Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3. Dizi, Sayı:1, 1988-1989.

linde İslam olduğunu ve Osmanlı bayrağı altında gaza faaliyetlerine katıldığını söylemektedir. Yani Gibbons'a göre, Türkler ve Rumlardan ayrı yeni bir millet olan *Osmanlı Milleti* ortaya çıkmıştır. Fuat Köprülü, Osmanlı Beyliği'nin doğuşunu Selçuklu Türkiyesi'ndeki tarihî ve sosyal gelişmelerin bir sonucu olarak görmektedir. Bu nedenle de daha ziyade araştırma ve incelemelerini Türkiye Selçuklu toplumu ve uçlardaki hayat üzerinde yoğunlaştırmıştır. Köprülü, Gibbons'ın Osmanlı Devleti'nin 400 çadırılık bir Türkmen grubundan çıktığı görüşünü gayet bilimsel bir metodla çürütmüştür. Köprülü, çeşitli zamanlarda uç bölgesine yapılan göçler sonunda, çok sayıda Türk unsurun sınırlara baskı yaptığını ve bu baskının yeni fetihlere yol açtığını, bunun yanında Selçuklu Türkiyesi'nin yüksek bilim merkezlerinden gelen din adamlarının ve yerleşik hayat yaşamış unsurların devletin teşkilatlanmasında başlıca rol oynadığını ispata çalışmıştır. Osmanlı devlet müesseselerinin Bizans'tan alınmadığını, Selçuklular yoluyla eski Türk-İslam geleneğinden geldiği iddiası en önemli görüşüdür.¹⁰ Görüldüğü gibi Gibbons, iddiasını dayandırdığı 400 çadırılık Türkmen topluluğunun büyüüp gelişmesini, bunların birden nüfusları artamayacağına göre, pek çok Hristiyanın Müslüman olması sayesinde devlet kurabilecek bir düzeye eriştikleri varsayımına dayandırmaktadır (TİMUR, 2000, 38). Bunun eleştirisi ise yukarıda da değinildiği üzere Köprülü tarafından hayati boyunca yapılmış ve bu tez çürütülmüştür.

Witteck'e gelince, o Köprülü'nün Selçuklu uç hayatı konusundaki araştırmalarını tamamlayıcı görüşlere ulaşmıştır. O'na göre, uçlardaki özel hayat, şartları ve kültürü, Osmanlı Devleti'ne gerçek damgasını vurmuştur. Ayrıca Selçuklu Devleti'nin *gaza* an'anesi, Moğollar'ın XIII. yüzyılın ikinci yarısında ortadan kalkması ile yeniden canlanmış, Osmanlılar da bu gaza ruhu ile Balkanlar'a geçmiştir. Son olarak, ona göre, Osmanlı devlet teşkilatlanması Selçuklu Türkiyesi şehirlerinden gelmiş ve İslam Halifeliği dönemindeki devlet uygulamalarına katkıda bulunmuş bilginlerin eseridir. Görüldüğü gibi, Wittek'in Köprülü'den ayrıldığı temel husus, Wittek'in Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu gaza an'anesine bağlamasıdır (WITTEK, 2000; SEVİM-YÜCEL, 1989, 251).

F. Giese ise, Osmanlı'nın kuruluşunun maneviyat erenlerinin ve ahilerin gayretiyle mümkün olduğunu savunmakta ve Gibbons'ı şiddetle eleştirmektedir (AKGÜNDÜZ-ÖZTÜRK, 1999,32).

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat KÖPRÜLÜ, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 5.Baskı, T.T.K., Ankara,1994.

Balkan tarihçileri, başta Iorga olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin vahdetçi ve muhafazakâr tavrı sebebiyle, Bizans'ın anarşik ortamından bıkmış köylü ve askerlerinin, kitleler halinde Osmanlıya teslim olduklarını savunmaktadır (AKGÜNDÜZ-ÖZTÜRK, 1999,32).

Halil İnalçık, Osmanlı'nın Balkanlardaki yayılışını tamamen muhafazakâr bir karakterle izah ederek, ani bir fetih ve yerleşmeden söz edilemeyeceğini, eski Rum, Sırp ve Arnavut asıllı asil sınıflarının (voynuk ve lagatorlar gibi) yerlerinde bırakılarak, mühim bir kısmının Hristiyan tımar erleri olarak Osmanlı Tımar Düzeni'ne sokulduğunu ifade etmektedir (AKGÜNDÜZ-ÖZTÜRK, 1999,32).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna yol açan ve yukarıda sayılan âmiller, dahilî âmillerdir. Harici amiller ise kısaca, İlhanlı otoritesinde gerileme, Bizans'ta köklü değişmeler ve Çobanoğulları Beyliği'nin gaza faaliyetinin durmasıdır (SEVİM-YÜCEL, 1989, 239).

SONUÇ YERİNE

Akdağ makalesinde, Osmanlı'nın kuruluş ve gelişme devrini etkileyen iktisadî faktörlerden biri olarak ortaya attığı *Marmara İktisadi Ünitesi* diye adlandırdığı faktörü, tezini ispat için merkeze almıştır. Nihayet onun yaptığı bir teoridir. Ancak gerçekten de içinde tenakuzlar bulunmasına rağmen böyle bir teorinin, bu konular üzerinde yapılacak yeni araştırmalara öncülük eden çalışmalardan biri olduğundan, değerli bir anlama ve anlamlandırma çabasını yansıtmaktadır. Çünkü, tarihsel olayları açıklayabilmek için, mevcut kaynaklardan elde edilebilecek bilgileri sistemli biçimde değerlendirmek gerekir. Bu değerlendirme işlemini ise, şayet milyonlarca bilgi varsa -ki Osmanlı Tarihinin resmî kaynakları böyledir- incelenen konuya yönelik en başta araştırmacının kafasında bir teorik açıklama olmadan yapmak son derece zor olabilir. Olgular arasında neden-sonuç ilişkilerini kurabilmek için araştırmacının bir teorisi (kuramı) olmalıdır ki, hem belgelere eleştirel bir yaklaşım getirebilsin, hem de teorik açıdan önemli ve önemsiz olguları birbirinden ayırabilsin. Fernand Braudel bu durumu, "Eğer kuram yoksa tarih de yoktur" diyerek özetlemektedir. Braudel bunu derken şunu söylemeyi de ihmal etmemektedir. Tarihçi, kendi kuramının sağladığı bakış açısıyla vardığı sonuçları her yer ve zaman için geçerliymiş saymamalı ve somut bazı olguları görmezlikten gelmeye yol açmamalıdır (PAMUK, 1990,12-13). Bu anlamda, Akdağ'ın yaptığı teorik açıklamanın önemini yadsıyamayacağımız gibi, onun teorik açıklamalarının eksikliklerine dikkat çekmekten de alıkonamayacağımız bir gerçektir.

İnalçık'ın esas olarak Akdağ'ın bu makalesine bir cevap teşkil eden cevabî makalesi, yukarıda sözü edilen Osmanlı'nın kuruluş ve gelişme devrindeki iktisadî olaylara yönelik Akdağ'ın teorik açılımını, çeşitli bakımlardan değerlendirip eleştirmekle kalmayıp, iktisadî olayların altında yatan nedenlerle ortaya çıkan sonuçları başka bir görüş açısından zenginleştirmektedir. Böylece bir teorik tartışmadan yeni bilgi birikimlerine ulaşılması, yani bilimsel bilgi sürecinin kümülatif gelişiminin güzel bir örneği sergilenmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa, 1949, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", *Bellekten*, Cilt: XIII, Sayı: 51, Temmuz.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet - ÖZTÜRK, Said, 1999, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- BARKAN, Ömer Lütfi, 1970, "XV. Asrın İkinci Yarısında Fiyat Hareketleri", *Bellekten*, Cilt:XXXIV, Sayı:136.
- BULUŞ, Abdülkadir, 2002, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Mali Yapısı ve Tarhuncu Ahmed Paşa Bütçesi", *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, Mayıs-Haziran 2002, Yıl:8; Sayı:45, Ankara.
- CAHEN, Claude, 1984, *Anadolu'dan Önce Türkler*, Çev: Yıldız MORAN, E Yayınları, II.Baskı, İstanbul.
- FAROQHI, Suraiya, 1993, "Osmanlı Tarihini Ararken", *Defter*, Yıl:6, Sayı:20, Bahar / Yaz.
- GENÇ, Mehmet, 1988-1989, "Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3. Dizi, Sayı:1.
- GORDLEVSKİ, V., 1988, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer YARAN, I. Baskı, Ankara.
- GÜRAN, Tevfik, 1993, *İktisat Tarihi*, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, 1951, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tedkik Münasebetiyle", *Bellekten*, Cilt: XV, Sayı: 60, Ekim.
- İNALCIK, Halil, 1993, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren Yayınları, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, 1994, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 5.Baskı, T.T.K., Ankara,1994.

- PAMUK, Şevket, 1990, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, 1978-79, *Türk İktisat Tarihi Ders Notları*, İ.Ü.İktisat Fakültesi.
- SEVİM, Ali,- YÜCEL, Yaşar,1989, *Türkiye Tarihi*, T.T.K., Ankara.
- TABAKOĞLU, Ahmet, (1986), *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- TİMUR, Taner, 1986, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayın, İstanbul.
- TİMUR, Taner, 2000, "Kurucu Efsaneler ve Devlet", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu-Efsaneler ve Gerçekler,Tartışma/Panel Bildirileri*, (Ankara,19 Mart 1999), İmge Kitabevi, 1.Baskı, İstanbul.
- TOGAN, İsenbike, 2000, "İç Asya'dan, Orta Asya'dan Türkiye'ye Bir Bağlantı ve Uzanış", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Tartışma / Panel Bildirileri*, (Ankara, 19 Mart 1999), İmge Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul.
- WALLERSTEİN, Immanuel – DECDELİ, Hale - KASABA, "Reşat, 1987, "The Incorporation of The Ottoman Empire into The World Economy", *The Ottoman Empire and The World Economy*, ed: Huri İslamoğlu-İnan, Cambridge University Press.
- WALLERSTEİN, Immanuel, 1980, "The Ottoman Empire and The Capitalist World Economy: Some Questions for Research", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Der: Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara.
- WITTEK, Paul, 2000, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev: Fatmagül BERKTAY, İkinci Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul.